

**Радіонова Тетяна Михайлівна,**

кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української мови  
Горлівського інституту іноземних мов  
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».  
м. Артемівськ. Україна.  
E-mail [radionova-t@list.ru](mailto:radionova-t@list.ru)

**СИНТАКСИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТАФОРИЧНИХ  
КОНСТРУКЦІЙ В ПОЕЗІЇ ШІСТДЕСЯТНИКІВ**

В україністиці вивчення поетичних метафор має свою історію. Насамперед ідеться про метафоричні конструкції, що функціонують у поетичних текстах, виявляючи особливості світобачення, моделювання світу, творення індивідуальної мовної картини світу, а також відбиття в поетичній мові характерних соціальних, художньо-естетичних цінностей суспільства (див. праці В. Калашник, Л. Кравець, Л. Пустовіт, О. Тищенко, Л. Шевченко та ін.). У різних дослідженнях на матеріалі українських і російських художніх творів XIX

– першої половини XX ст. здебільшого фігурують генитивні метафори, прикметникові та іменниково-дієслівні метафоричні конструкції. Рідше увагу дослідників привертають метафоричні прикладки і прислівники з метафоричним значенням. При цьому цілісна синтаксична класифікація метафор не створена й досі, тому значна частина метафор залишається поза увагою дослідників.

Особливої актуальності це питання набуває стосовно мови української літератури другої половини XX століття, що, як відомо, позначена пошуками нових образно-виражальних засобів. Ця тенденція помітно позначилася на творах поетів-шістдесятників, у яких спостерігаємо розвиток синтаксичної системи, в тому числі в аспекті функціонування тропеїчних засобів. Нові синтаксичні форми метафори мають значний метафоричний потенціал, бо базуються на використанні не лише лексичної, але й граматичної семантики, а отже, потребують спеціальної уваги дослідників.

У науковій літературі знаходимо поодинокі факти аналізу незвичних форм метафори, зрідка наводиться їх опис. Так, у праці С. Я. Єрмоленко «Синтаксис і стилістична семантика» подається синтаксичний механізм вивільнення лексичної семантики на прикладі деяких лексико-граматичних метафор, наголошується на ролі однорідних членів речення у процесі метафоризації [1, с. 86–96].

Наразі найменш дослідженими з усіх синтаксичних типів метафор є додатки та обставини, при цьому найчастіше в поле зору дослідників потрапляли виключно прямі додатки, а з-поміж обставин – лише прислівникові. Тим не менш, вони широко представлені у поетичній творчості шістдесятників.

У поетичному мовленні шістдесятників надзвичайно продуктивно метафоризуються конструкції з орудним інструментальним відмінком. Позиція додатка, вираженого іменником в орудному інструментальному відмінку, є традиційною для вираження метафоричного значення. Однак поети-шістдесятники не обмежилися звичним використанням лексичної семантики, завдяки чому були сформовані нові лексико-граматичні типи метафор. Численні прості метафори базуються на лексичній основі: *Блискоче ніч перлиною Растреллі* (Л. Костенко); *Коли востаннє римою зітхну* (В. Симоненко); *Тризубом націоналізму прохромли душу мою* (І. Драч).

Зазначимо, що деякі науковці вважають їх не метафорами, а порівняннями, але тут наявна головна ознака метафоризації – створена певна метаморфоза, а значить є певна метафоризація. Такі побудови тяжіють до метафоризації головного у словосполученні дієслова. С. Я. Єрмоленко зазначає: «Поетична мова дозволяє використовувати в конструкціях з орудним, що має загальну означальну семантику, будь-які дієслова. Чим більше їх семантика віддаляється від значення поєднаних предикатів, тобто чим менша ймовірність появи при цих дієсловах відповідних компонентів об'єктного, інструментального змісту, тим складніші асоціації відображаються в структурі метафоричного образу» [1, с. 156].

Найбільш частотними в поезії шістдесятників є генітивні метафори. Вони є джерелом численних трансформацій метафоротворення. Найяскравіше це проявляється у поетичній творчості Л. Костенко. Наприклад, вдаючись до уособлення, вона зумисне психологізує образи, як, скажімо, в поезії «Посмішки»: *Посмішки, цвітіння людських облич – червоні троянди пристрасті, білий гнів ломикаменю, колюча шипшина зневаги, сині іриски втоми...* Генітивні метафори в ліриці поетеси нерідко утворюють ланцюжки: *На крутосхилах срібної дніпровості сідлає вічність чорного коня*. Моделі метафор-генітивів бувають різні, деякі з них нарощують при собі додаткові уточнювальні епітети також метафоричного характеру: *рубінові розсипища суниць, осінній плач калини, пшеничний присмак скошеного дня*.

Окремий випадок лексико-граматичної метафори становить давальний у безособових реченнях у значенні суб'єкта стану, причому Г. О. Золотова визначає цю синтаксему як «особовий суб'єкт (істота) названого зазвичай предикативним прислівником оцінюваного стану» [3, с. 119]: *Зіграй мені мелодію любові, ту, без якої холодно словам* (Л. Костенко). Основою виникнення таких метафор є суперечність між граматичною та лексичною семантикою: особовий суб'єкт стану виражений іменниками-неістотами, завдяки чому останні персоніфікуються. Також давальний метафоричний реалізується у поезіях шістдесятників із значенням «особового суб'єкта мимовільного сприйняття» [3, с. 118]: *А дрімаючій смерці Лісова пожежа сниться* (Д. Павличко).

Метафоричні прикладки подекуди зустрічаються у творчих доробках шістдесятників, зокрема в поезіях І. Драча. Іменникові метафори І. Драча представлені моделлю з метафоричним іменником-прикладкою, в основі якої лежить порівняльний зміст. Прикладка в поетичній мові – це не звичайне іменникове означення, друга назва якогось предмета, а зіставлення, порівняння останнього з цілою образною ситуацією, конкретно-чуттєвою картиною, активна конструкція для вираження індивідуально-авторських порівнянь [3, с. 14]. Часто прикладкові конструкції поширюються прикметниками *за*

*корінь голубої шаблі-думки*. Прикладка у структурі метафори щодо означуваного іменника перебуває у препозиції: *відняти в зайді-вітру крижаного*; або в постпозиції: *а роки-мороки летять*.

Поетичні твори шістдесятників яскраво засвідчують метафоричний потенціал різноманітних адвербіальних метафор. Значний інтерес становлять обставини місця, виражені абстрактними іменниками. У межах цього типу можна виділити три основні синтаксеми: 1) директив: *По саму душу в спокій і полин* (Л. Костенко); *Ховаю в тихий сором босі ноги...* (Д. Павличко); 2) транзитив: *Отак пройду крізь твій великий подив...* (Л. Костенко); 3) локатив: *В безсмерті холодно* (Л. Костенко).

Це чи не єдиний тип обставин, який метафоризується завдяки несумісності абстрактних іменників із синтаксичною позицією обставини місця, що вимагає конкретної семантики. До речі, С. Я. Єрмоленко, розглядаючи метафору «жити в епосі» І. Драча за подібністю до «жити в хаті», зауважує, що автор знижує абстрактний іменник до рангу предметного слова [1, с. 91]. Отже, цей підтип адвербіальних метафор правомірно кваліфікувати як лексико-граматичний. Ця модель має значний метафоричний потенціал, який відкривається завдяки сполученню лексичних і граматичних можливостей метафоротворення.

Ще один тип адвербіальних метафор становлять обставини часу, вжиті у ролі обставин місця (за синтаксичною формою – локатив, за лексичною семантикою – темпоратив): *На славі минулій стою у безслав'ї сьогодні...* (Л. Костенко). Цей малопродуктивний тип метафор становить значний інтерес з погляду формування метафоричного значення та ролі граматичних показників у цьому процесі.

Поетична мова шістдесятників відзначається яскравою, самобутньою образно-метафоричною насиченістю, що є свідченням витонченого чуття слова, вмінням знайти найбільш вдалі й доречні засоби для вираження своїх думок, почуттів. Семантика метафор реалізується у взаємодії синтаксису й відповідної лексики, що функціонує в певних граматичних структурах. У поезії авторів

цього періоду функціонують найрізноманітніші метафори з інструментальною, суб'єктною, локативною семантикою, що становлять надзвичайний інтерес для дослідження. Особливу увагу вони привертають своєю лексико-граматичною природою, оскільки значний метафоричний потенціал таких метафор формується не лише за рахунок лексичної несполучуваності компонентів, але й завдяки взаємодії з відповідними граматичними значеннями. Саме у взаємодії лексичних номінацій і характерних синтаксичних структур сформувалася індивідуально-авторська метафора, що засвідчує високий ступінь інтелектуалізму поетичного дискурсу шістдесятників.

### Література

1. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1982. – 210 с.
2. Золотова Г. А. Синтаксический словарь : Репертуар элементарных единиц русского синтаксиса / Г. А. Золотова. – М : Наука, 1988. – 440 с.
3. Тиха Л. Ю. Метафора в поетичному дискурсі Івана Драча : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Л. Ю. Тиха. – Луцьк, 2007. – 21 с.

#### **Анотація. Радіонова Т.М. Синтаксичний потенціал метафоричних конструкцій в поезії шістдесятників.**

У статті здійснено огляд синтаксичних можливостей різних типів метафор. Досліджено особливості функціонування метафоричних компонентів з інструментальною, суб'єктною, локативною та іншою семантикою в творчості поетів-шістдесятників. Значна увага приділяється ролі граматичних показників досліджуваних форм у процесі метафоротворення.

Ключові слова: метафора, синтаксична конструкція, інструментальна, суб'єктна, локативна семантика.

#### **Аннотация. Радионова Т.М. Синтаксический потенциал метафорических конструкций в поэзии шестидесятников.**

В статье рассмотрены синтаксические возможности разных типов метафор. Исследованы особенности функционирования метафорических компонентов с инструментальной, субъектной, локативной и другой семантикой в творчестве поэтов-шестидесятников. Особенное внимание уделяется роли грамматических маркеров исследуемых форм в процессе метафорообразования.

Ключевые слова: метафора, синтаксическая конструкция, инструментальная, субъектная, локативная семантика.

**Summary. Radionova T.M. The syntactic potential of the metaphoric constructions in the poetry of the men of the sixties.**

The article overviews the syntactic possibilities of different types of metaphors. The peculiarities of functioning of metaphorical components with instrumental, subject, locative and other semantics are considered. Significant attention is focused on the role of grammatical features of the analyzed forms in the process of metaphor formation.

Key words: metaphor, syntactic construction, instrumental, subject, locative semantics.

УДК 811.161.2=161.1=111=133.1'367.335

**Святобаченко Ірина Станіславівна,**  
кандидат філологічних наук, старший викладач  
кафедри теорії літератури та історії української літератури  
Горлівського інституту іноземних мов  
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний  
університет». м. Артемівськ. Україна.  
E-mail svyata87@mail.ru

## **ТИПОЛОГІЯ ТОПІКУ БЕЗПОЛУЧНИКОВОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ**

Питання комунікативного функціонування речення-висловлення є достатньо цікавим і відкритим для дослідження та експериментів. Зокрема, відкритою постає проблема розгортання інформації в поліпредикативних одиницях.

У різні часи проблему комунікативного структурування висловлення досліджували такі вчені, як Ф. Данеш, А. Загнітко, О. Крилова, В. Матезіус, Я. Фірбас, В. Шевякова та ін.

*Об'єкт* дослідження в нашій статті – комунікативна структурація безсполучникового складного речення, *предмет* – схеми вияву топіку в безсполучникових складних реченнях. *Мета* – виявити можливі схеми вияву топікальної прогресії безсполучникових складних речень. Поставлена мета передбачає розв'язання таких *завдань*: 1) з'ясувати зміст поняття «топік» у його широкому та вузькому розумінні; 2) окреслити потенційні схеми топікальної прогресії у безсполучникових складних реченнях; 3) подати кількісно-якісний аналіз вияву топікальних схем у безсполучникових складних реченнях.

У сучасному мовознавстві наявні декілька потрактувань поняття «топік». Так, одним із аспектів розгляду постає комунікативно-реченнєвий аспект